

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ
ЗБОРНИК

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMITE DE L'ACADEMIE POUR L'ETUDE
DU KOSOVO ET METOHIJA

RECUEIL DU KOSOVO ET METOHIJA

8

REDACTEUR DRAGAN VOJVODIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
АКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ ЗБОРНИК

8

УРЕДНИК ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2019

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈСКОГ ОДБОРА

ГОЈКО СУБОТИЋ
МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ, уредник
РАДА СТИЈОВИЋ, секретар
КОСТА ЧАВОШКИ
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ
РАДИВОЈЕ МЛАДЕНОВИЋ

Примљено на II редовном скупу Одељења историјских наука
26. фебруара 2020. године

НА ПРЕДЊОЈ СТРАНИ КОРИЦА:
АМБЛЕМ – ГРАЧАНИЧКА ЦРКВА У РУЦИ
КТИТОРА КРАЉА МИЛУТИНА СА ФРЕСКЕ У
ГРАЧАНИЦИ, 1321. ГОДИНА – НИКОЛА ДУДИЋ
ТЕКСТ – ДРАГОМИР ТОДОРОВИЋ

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ИЗЛАЗИ ДВОГОДИШЊЕ
ISSN 0354-284X

ЛЕКТОРИ И КОРЕКТОРИ: ТАТЈАНА РУЖИН ИВАНОВИЋ И
НЕНАД ИВАНОВИЋ

ПРЕВОД РЕЗИМЕА: МИЉАНА ПРОТИЋ И НЕНАД ТОМОВИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: НИКОЛА СТЕВАНОВИЋ

КОМПЈУТЕРСКА ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ: ДАВОР ПАЛЧИЋ

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ, БЕОГРАД

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

ШТАМПАЊЕ ЗАВРШЕНО 2020. ГОДИНЕ

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Tatjana Starodubcev</i>	St. Prokopios and St. Theodore Teron Killing Monsters in the Prizren Gospel	1
<i>Таџјана Сџародубцев</i>	Свети Прокопије и свети Теодор Тирон убице немани у Призренском јеванђељу	32
<i>Драган Војводић</i>	Представа светог Арсенија Српског у дечанском менологу	35
<i>Dragan Vojvodić</i>	The Image of Saint Arsenije of Serbia in the Dečani Menologion	61
<i>Томислав Ж. Јовановић</i>	Протојеванђеље Јаковљево у препису манастира Дечана	63
<i>Tomislav Ž. Jovanović</i>	The Dečani Monastery Copy of the Protoevangelium of James	78
<i>Miodrag M. Vukčević</i>	Kulturidentität in deutschen Routenplänen zu den zentralen Teilen der europäischen Türkei im Verlauf der Jahrhunderte	79
<i>Миодраг М. Вукчевић</i>	Културни идентитет у немачким мапама пута за централни део европске Турске током векова	110
<i>Славенко Терзић</i>	Писмо Симе Андрејевића Игуманова руском амбасадору у Цариграду Николају Павловичу Игнатијеву	113
<i>Slavenko Terzić</i>	The Letter of Sima Andrejević Igumanov to the Russian Ambassador in Constantinople Nikolay Pavlovich Ignatyev	124
<i>Мина Дармановић</i>	Осврт на народни накит Косова и Метохије	125
<i>Mina Darmanović</i>	An Overview of the Traditional Folk Jewelry of Kosovo and Metohija	137
<i>Игор Борозан</i>	Династија Обреновић и Косовски завет у вербалној и визуелној култури друге половине 19. века	139
<i>Igor Borozan</i>	The Obrenović Dynasty and the Kosovo Covenant in the Verbal and Visual Culture of the Second Half of the Nineteenth Century	154
<i>Бранка Гугољ</i>	Деведесет година рада на проучавању и заштити архитектуре манастира Бањска: 1928–2018	157
<i>Branka Gugolj</i>	Ninety Years of Research and Protection of the Architecture of Banjska (1928–2018)	172

<i>Тања Милосављевић</i>	Концептуализација госта и домаћина у језичком сазнању призренских Срба	173
<i>Tanja Milosavljević</i>	The Conceptualization of Guest and Host in the Linguistic Experience of the Prizren Serbs	183
<i>Софија Милорадовић</i>	Косовско-ресавски говори Косова и Метохије. Статус унутар дијалекатске формације, преглед одлика и истражености	185
<i>Sofija Miloradović</i>	The Kosovo-Resava Dialects in Kosovo and Metohija. Their Status Within the Dialectal Formation. An Overview of their Characteristics and Level of Exploration	225
<i>Радивоје Младеновић</i>	Судбина флексије именица косовско-метохијских призренско-јужноморавских говора	227
<i>Radivoje Mladenović</i>	The Destiny of Noun Inflection in Prizren – South Morava Vernaculars of Kosovo and Metohija	249
<i>Бојана Вељовић</i>	Обележавање будућих радњи у говору шарпланинске жупе Сирињић	251
<i>Bojana Veljović</i>	Expressing Future in the Sirinić Region on the Šar Mountains	263
<i>Јово Медојевић</i> <i>Саша Милосављевић</i>	Демографски процеси на Косову и Метохији од 1999. до 2019. године	265
<i>Jovo Medojević</i> <i>Saša Milosavljević</i>	Demographic Processes in Kosovo and Metohija from 1999 to 2019	284
	Упутство за припрему рукописа за објављивање у Косовско-метохијском зборнику	287

ДЕМОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД 1999. ДО 2019. ГОДИНЕ

ЈОВО МЕДОЈЕВИЋ*
САША МИЛОСАВЉЕВИЋ**

UDC: 314.15.045(497.115)“1999/2019“
316.347(497.115)“1999/2019“

Предмет проучавања демографских процеса на Косову и Метохији од 1999. до 2019. године базиран је на научном истраживању, праћењу и сагледавању друштвено-географских процеса и њихових трендова на територији Аутономне Покрајине Косово и Метохија. Општи теоријскометодолошки приступ, омогућио је анализу претходних друштвено-географских и политичко-географских сазнања у функцији објективног, детаљног и свестраног научног описа демографских процеса на Косову и Метохији од 1999. до 2019, са циљем утврђивања законитости које су довеле до сложених друштвено-географских појава и процеса.

Кључне речи: Република Србија, Косово и Метохија, Срби, избеглице, демографија

УВОД

Сукоб на територији Аутономне Покрајине Косово и Метохија започео је крајем 1998. године и достигао је врхунац бомбардовањем Савезне Републике Југославије од стране НАТО-а,¹ које је трајало од 24. марта до 11. јуна 1999. године. Борбе су престале потписивањем „Кумановског војно-техничког споразума“,² а 10. јуна 1999. године усвојена је Резолуција 1244 Савета безбедности Уједињених Нација (УН) којом је Српска Аутономна Покрајина Косово и Метохија (у документима се помиње Косово) установљена као међународни протек-

* Природно-математички факултет, Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, jovomedojevic@gmail.com

** Природно-математички факултет, Универзитет у Приштини, Косовска Митровица, sasamilosavljevic.ts@gmail.com

¹ НАТО је скраћеница од енглеског назива North Atlantic Treaty Organization

(Организација Северноатлантског споразума).

² Војно-технички споразум између Безбедоносних међународних снага (КФОР) и Владе Савезне Републике Југославије и Владе Републике Србије, тзв. „Кумановски споразум“, потписан је 9. јуна 1999. године у Куманову. <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19947/1>. 10. 2019.

торат. Резолуцијом 1244³ формирана је и Привремена административна мисија Уједињених нација на Косову – УНМИК,⁴ са мисијом и мандатом Уједињених нација на Косову и Метохији за „помоћ Савету безбедности у постизању свеобухватног циља, да обезбеди услове за миран и нормалан живот за све становнике Космета и унапреди регионалну стабилност на западном Балкану“.⁵ Међународне војне снаге КФОР⁶ (енгл. Kosovo Force) такође формиране на основу Резолуције 1244, предвођене НАТО-ом, ушле су на територију АП Косова и Метохије 12. јуна 1999. године, као снаге за спровођење мира по мандату Уједињених Нација. Такође, КФОР-у је поверено успостављање и одржавање безбедности на Косову и Метохији а као део дужности КФОР-а је и стварање безбедног окружења које би омогућило избеглицама и расељеним лицима да се без бојазни врате својим домовима.

Након повлачења српских безбедносних снага са целокупне територије АП Косова и Метохије и уласка мировних војних снага у српску покрајину, „наредних месеци, под покровитељством западних војски, следи албанска одмазда, која за последицу има небројна убиства, киднаповања, злостављања неалбанског становништва“.⁷ Косовски Албанци су терористичким нападима извршених над Србима и другим неалбанским становништвом – Црногорцима, Горанцима, Ромима, Ашкалијама – извршили њихов прогон са Косова и Метохије. „Истовремено са прогоном православног Српског народа уз разноврсна насиља и злочине (избацивања из кућа, пљачке, силовања, киднаповања, убијања и масакрирање невиних људи) вршено је систематско затирање духовних корена Српског народа пљачкањем, демолирањем и рушењем православних цркава и манастира. У периоду од 15. јуна 1999. године до 10. маја 2003. године уништено је, спаљено и опљачкано 110 цркава и манастира.“⁸ Исте тенденције су настављене и данас уз скрнављење гробала, каменовање и паљење кућа повратницима.⁹ Данас, 20 година након завршетка сукоба на КиМ, број избеглих (ИРЛ)¹⁰ са овог простора је 223.081,¹¹ од којих је 206.879 избегло у Србију, а 16.202 у Црну Гору. У укупном броју избеглица није дат

³ Ж. Јовановић, *Резолуција 1244 гарант светског мира*, у: *Косовска веришкала или неоколонијална хоризонтала. Зборник радова*, Грачаница–Цетиње–Београд–Зрењанин 2019, 157–162.

⁴ УНМИК (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*), <https://unmik.unmissions.org/sr>

⁵ *Истио*.

⁶ КФОР, скраћеница за Kosovo Force (Косовске снаге), <https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/history>

⁷ Ч. Оцић, *Косово као res extra commercium и алхемија колонизације*, у: *Косовска веришкала или неоколонијална хоризонтала*.

Зборник радова, Грачаница–Цетиње–Београд–Зрењанин 2019, 8.

⁸ *Меморандум о Косову и Метохији Светског Архијерејског Синода Српске православне цркве*, Београд, 2003, 94–103.

⁹ *Profil zajednica na Kosovu*. OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe – Mission in Kosovo) Организација за европску безбедност и сарадњу – Мисија на Косову, 2010, 12–13.

¹⁰ ИРЛ (Интерно расељена лица).

¹¹ УНХЦР (Високи комесаријат Организације Уједињених нација за избеглице), подаци за март 2007. године.

број расељених Рома, Ашкалија и Египћана, чији се број расељених са простора Косова и Метохије процењује на око 100.000. За протеклих 20 година, често се постављало питање о тешком положају избеглица са Косова и Метохије. Према изворима УНХЦР-а, на Космет се од 1999. године вратило 15.859 лица. Тај податак обухвата и повратак интерно расељених лица на Космет из других крајева Србије и Црне Горе, као и екстерно расељених у региону и другим земљама. Према тим изворима, 7.052 лица су косметски Срби, 4.324 су Ашкалије и Египћани, 1.858 су Роми, 1.403 су Муслимани – Бошњаци, 585 су Горанци, а 637 су етнички Албанци.¹² Такође, процењује се да је након Мартовског погрома (догађаја од 17. марта 2004. године) са Космета у Србију побегло 277 лица, односно 93 породице. После прогона наведеног становништва процењује се да на Косову и Метохији живи око 1.800.000 становника, од којих су 92% Албанци, док 8% чине остали народи.¹³ Влада Републике Србије је током 2001. и 2002. године уложила преко 26.882.000 америчких долара за различите пројекте побољшања услова живота грађана Космета.¹⁴ Живот избеглих и расељених са Космета и даље карактеришу свакодневна борба за опстанак и недостатак стварног избора у погледу будућности, а изнад свега, питање повратка на своја вековна огњишта.

ДЕМОГРАФСКЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ НА ПРОСТОРУ АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ КОСОВО И МЕТОХИЈА ОД 1948. ДО 2011. ГОДИНЕ

Популација Косова и Метохије у константном је порасту у другој половини XX века. Пораст укупне популације везујемо за демографски бум пре свега албанског становништва. Праћење демографских промена¹⁵ и процеса на Косову и Метохији од почетка последње деценије XX века доста је сложено јер се углавном ослањамо на резултате пописа. Морамо имати у виду да је попис становништва из 1991. године бојкотовао велики број албанског, део ромског и део муслиманског становништва, а да је попис који су приштинске власти уз помоћ међународних институција спровеле 2011. године бојкотовало српско становништво.

Година	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2011.
Бр. стан.	727.820	808.141	963.988	1.243.693	1.584.411	1.954.747	1.739.825

ТАБЕЛА 1. УКУПНО КРЕТАЊЕ БРОЈА СТАНОВНИКА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ПО ПОПИСИМА ОД 1948. ДО 2011. ГОДИНЕ¹⁶

¹² The Kosovo refugee crisis. UNHCR, 2010, 1–141, https://www.unhcr.org/afr/3ba0bbeb4.pdf/_21. 9. 2019.

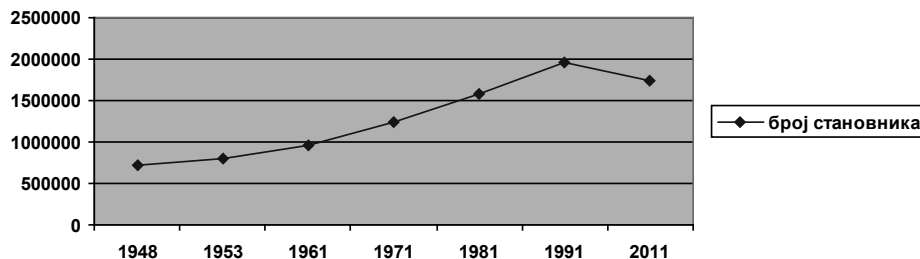
¹³ Agencija za statistiku Kosova, http://ask.rks-gov.net/media/2149/kosovo-u-brojka-ma-2013.pdf/_20. 9. 2019.

¹⁴ Др Небојша Човић, потпредседник Владе Р. Србије, говор на седници Савета безбедности УН, Њујорк, 27. 3. 2002.

¹⁵ Р. Бакић, *Промјене у размјештају становништва САП Косова*, Приштина 1978.

¹⁶ Ј. Медојевић и С. Милосављевић, *Значај географских детерминанти у функцији*

Укупна популација Косова и Метохије је са 727.820 становника из 1948. године порасла на 1.954.747 становника према попису из 1991. године, што представља повећање од 168%. Упркос свим очекивањима и прогнозама последњих двадесет година, укупна популација Косова и Метохије је у благом паду и по последњем попису из 2011. године број становника износи 1.739.825, што представља пад у односу на 1991. годину за 12%. Нису све етничке заједнице исто учествовале у повећању косовске популације. Док је албанска популација имала све карактеристике популационог бума, дотле су српска и друге неалбанске популације биле у регресији.

ГРАФИКОН 1. КРЕТАЊЕ УКУПНЕ ПОПУЛАЦИЈЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ОД 1948. ДО 2011. ГОДИНЕ¹⁷

Анализирајући учешће српске популације у укупној популацији на Косову и Метохији, закључујемо да је њен удео са 23,6% у 1948. години пао на 9,9% у пописној 1991. години. Слична тенденција уочена је и код црногорске популације, односно у истом раздобљу удео црногорске популације смањен је са 3,9% на 1%. Са друге стране, популациони бум албанског становништва огледа се кроз драстично повећање ове етничке заједнице у укупној популацији Косова и Метохије. Од пописа из 1948. године до пописа из 1991. године број Албанаца је повећан три пута, што се неминовно одразило и на њихово учешће у укупној популацији која је са 68,4% у 1948. години повећана на 82,2% у 1991. години. Пратећи пописе од 1948. године, уочавамо да број становника на Косову и Метохији константно расте. Тако је по попису из 1948. укупан број становника износио 727.820 да би се 1991. године укупан број становника повећао на 1.956.196, што значи да се укупан број становника увећао више од два и по пута. Када се посматрају пописи након Другог светског рата, уочавамо да се број српског становништва на територији Косова и Метохије повећава у периоду од 1948. до 1971. године, када достиже и свој максимум. Број српског становништва се у овом периоду увећао за 56.353. Наредних двадесет година следи континуирани пад у укупном броју Срба на Косову и Метохији, па попис из 1981. године бележи 209.498 Срба, док их је по попису из 1991. године било 195.301. Тако је учешће српског становништва у укупној популацији са 23,6% у 1948. години пало на 9,9% у

ојстџанка српске заједнице на Косову и Метохији, у: Зборник радова са научног скупа „Наука без граница“, књига 4, Косовска Митровица 2018, 252.

¹⁷ Исто, 253.

пописној 1991. години. Популационо кретање црногорског становништва у истом периоду има сличну тенденцију. Број Црногораца расте са 28.050 у 1948. години до 37.588 у 1961. години, када достиже максимум. Од 1961. године број Црногораца константно опада, и 1991. године износи 20.045. Учешће црногорског становништва на Косову и Метохији се од 1948. до 1991. године смањило за 8.005 становника, односно њихово учешће у националној структури у истом раздобљу је смањено са 3,9% на 1%.

Од шездесетих до осамдесетих година XX века пораст броја Албанаца на Косову и Метохији има све карактеристике популационог бума. Међупописни период 1961–1971. евидентира повећање броја Албанаца са 646.605 на 916.168 (укупно повећање 269.563 или 42%). У периоду 1971–1981. број Албанаца се са 916.168 повећао на 1.226.736 (укупно повећање 310.568 или 34%), а у периоду 1981–1991. њихов број се са 1.226.736 повећао на 1.607.690 (укупно повећање 380.954 или 31%). Учешће припадника муслиманске¹⁸ и ромске популације на Косову и Метохији у другој половини XX века варира од пописа до пописа. Глобално посматрано, њихов број и учешће у структури становништва се повећао. Ромска популација увећана је за 31.576, са 11.230 у 1948. на 42.806 у 1991. години, односно учешће ромске популације у укупној популацији повећано је са 1,5% на 2,2%. Раст муслиманске популације био је још израженији. Пописне 1948. године број Муслимана је износио 9.679 (учешће у укупној популацији са 1,3%), да би 1991. њихов број био 57.408 (учешће у укупној популацији са 2,9%).

Узроке популационог бума албанског становништва у другој половини XX века на простору АП Косово и Метохија проналазимо у продужењу животног века, паду стопе морталитета одраслих и одојчади уз стагнацију стопе наталитета. Опште стопе наталитета становништва на Косову и Метохији су у периоду од 1955. до 1980. године у благом паду (са 43,6‰ у 1955. години на 34,2‰ у 1980. години), али су и даље изразито високе. Са друге стране стопе морталитета које су биле изразите (18,2‰ у 1955. години) знатно су смањене и 1980. године износиле су 5,7‰. Иако је дошло до промена у стопама наталитета и морталитета, стопе природног прираштаја су остале на истом нивоу или су чак повећане (са 25,4‰ 1955. године на 28,5‰ 1980. године). Почетком деведесетих година XX века, бројчана диспропорција између Албанаца и Срба и Црногораца је велика; износи 81,6% : 11% и могла је само расти у корист албанске етничке заједнице до ратних дешавања 1999. године. Последње релевантне податке о становништву са територије АП Косово и Метохија наша витална статистика је забележила 1997. године. Тада је регистровано укупно 42.920 живорођених, од тога Срба и Црногораца 3.944 (9,2%), Албанаца 36.352 (84,7%); број умрлих је износио 8.624, од тога Срба и Црногораца 2.203 (25,5%), Албанаца 5.607 (65%); апсолутни природни прираштај је износио 34.296, од тога апсолутни природни прираштај Срба и Црно-

¹⁸ Ј. Медојевић, *Историјско-демографска и тохијском Подгору*, Географска истраживања 1 (Косовска Митровица 2008) 21–27.

раца је био 1.741 (5,1%), Албанаца 30.745 (89,6%), а разлика од 1.810 (5,3%) је апсолутни природни прираштај Муслимана, Рома и Турака.

Према Резолуцији Уједињених нација, попис становништва на Косову и Метохији могу вршити само представници Уједињених нација. Упркос томе, власти у Приштини су организовале попис становништва на Косову и Метохији уз помоћ Eurostat-a,¹⁹ италијанског Istat-a,²⁰ шведске Sida-e,²¹ UNFPA,²² као и држава – Велике Британије, Швајцарске и Луксембурга. Попис је обављен од 1. до 15. априла 2011. године у 34 општине, искључујући општине на северу Косова и Метохије у којима већину чине Срби: Лепосавић, Зубин Поток, Звечан и Северна Косовска Митровица.

Општина	Број становника
Дечани	40.019
Драгаш	33.997
Ђаковица	94.556
Глоговац	58.531
Гњилане	90.178
Исток	39.289
Качаник	33.409
Клина	38.496
Косово Поље	34.827
Косовска Каменица	36.085
Косовска Митровица (јужни део)	71.909
Лепосавић	–
Липљан	57.605
Ново Брдо	6.729
Обилић	21.549
Ораховац	56.208
Пећ	96.450
Подујево	88.499
Приштина	198.897
Призрен	177.781
Србица	50.858
Штимље	27.324
Штрпце	6.949
Сува Река	59.722
Урошевац	108.610

¹⁹ Eurostat (European Statistical Office) – статистичка канцеларија Европске Уније.

²⁰ Istat (Istituto Nazionale di Statistica) – национални статистички институт Италије.

²¹ Sida (The Swedish International Development Cooperation Agency) – Шведска државна агенција задужена за смањење сиромаштва у свету.

²² UNFPA (The United Nations Population Fund) – Популациони фонд Уједињених нација.

Витина	46.987
Вучитрн	69.870
Зубин Поток	–
Звечан	–
Малишево	54.613
Јуник	6.084
Мамуша	5.507
Ђенерал Јанковић	9.403
Грачаница	10.675
Ранилуг	3.866
Партеш	1.787
Клокот	2.556
Укупно	1.739.825

ТАБЕЛА 2. БРОЈ СТАНОВНИКА ПО ОПШТИНАМА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ПО ПОПИСУ ИЗ 2011. ГОДИНЕ²³

На основу података до којих се дошло путем пописа, на Косову и Метохији је 2011. године живело 1.739.825 становника, искључујући општине са севера покрајине у којима је већинско српско становништво и у којима није спровођен попис. Мушка популација била је нешто бројнија и износила је 875.900 становника (50,38% укупне популације), док је женска популација бројала 863.925 становника, што чини учешће од 49,62% укупне популације на Косову и Метохији. Главни град покрајине, Приштина, највећи је град на Косову и Метохији и има 198.897 становника. После Приштине други град по величини је Призрен са 177.781 становника. Трећи град по величини (уједно и последњи град који има више од 100.000 становника) јесте Урошевац са 108.610 становника. Од осталих значајнијих центара истичу се Пећ (96.450 становника), Ђаковица (94.556 становника), Гњилане (90.178 становника), Подујево (88.499 становника), јужни део Косовске Митровице (71.909 становник) и Вучитрн (69.870). Насупрот њима, неке новоформиране општине имају знатно мањи број становника, као на пример Јуник (6.084 становника), Мамуша (5.507 становника), Ранилуг (3.866 становника) и Партеш (1.787 становника). У новоформираној српској општини – Грачаница, пописано је 10.675 становника, што чини око 50% популације општине имајући у виду то да друга половина српског становништва која овде живи није хтела да се одазове попису (процењује се да у Грачаници живи између 20.000 и 25.000 становника српске националности).²⁴

²³ Agencija za statistiku Kosova, <http://ask.rks-gov.net/media/2149/kosovo-u-brojka-ma-2013.pdf>/ 20. 9. 2019.

²⁴ С. Милосављевић, М. Пунишић, *Попис становништва на Косову и Метохији 2011. године између релеванности и ирелевантности*, у: *Зборник радова са Трећег конгреса српских географа*, Бања Лука – Београд 2012, 395–399.

У старосној структури доминирало је становништво старости од 15 до 64 године (66,1% целокупне популације), за њима је следило становништво старости до 14 година (27,2% целокупне популације), док је најмањи демографски контингент на Косову и Метохији чинило становништво старије од 65 година, са учешћем од 6,7% у укупној популацији. Просечна старост становника Косова и Метохије према попису из 2011. године износила је 26,7 година, и то мушкараца 26,3 година и жена 27,2 година. Етничку структуру Косова по попису из 2011. године чине Албанци са уделом од 92,9% и остали: Срби, Бошњаци, Роми, Турци, са уделом од 7,1%. Истим пописом евидентирано је 403.459 станова, 295.070 домаћинстава и 336.765 зграда. Становништво Косова и Метохије обухваћено је свим пописима од 1948. до 1991. године. Међутим, попису из 1991. године није се одазвало албанско становништво, наводно, из политичких разлога. У пракси би то значило да од 1981. године наовамо не располажемо поузданим статистичким подацима о демографским кретањима на Косову и Метохији.²⁵

ПОСЛЕДИЦЕ ПРОГОНА СРБА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ 1999. ГОДИНЕ

Данас на територији АП Косово и Метохија у великим градским срединама нема српског становништва. У Приштини, Урошевцу, Гњилану, Призрену, Пећи, Ђаковици, Подујеву, Вучитрну и јужном делу Косовске Митровице више не живе Срби. Српско становништво се углавном задржало у сеоским срединама које су и раније биле настањене Србима, а међусобно су повезана и чине „српске енклаве“.²⁶

Главни град покрајине, Приштину, напустило је 23.000 Срба, 6.000 Рома, по 1.000 Муслимана и Турака. Приштина је имала 46 насељених места. Српско и црногорско становништво било је у већини у селима Бадовац, Грачаница, Девет Југовића, Доња Брњица, Драговац, Лапље Село, Преоце, Сушица и Чаглавица. У овим селима је живело више од 9.000 Срба и 1.000 Рома, да би после јуна 1999. године у њима уточиште нашло око 3.000 Срба и другог становништва протераног из Приштине.

Општину Липљан, која је имала 71 насељено место у којима је живело 3.500 Срба, у лето 1999. године под принудом је напустило 1.500 становника. Око 6.000 Срба данас живи у селима Горња и Доња Гуштерица, Добротин, Лепина, Ливађе, Радево, Скуланово, Старо Градско и Суви До. Више од 1.500 Срба је протерано и из мултиетничких насеља липљанске општине: Великог Алаша, Магуре, Врела и Словиња. Атар Косова Поља чинило је 18 насељених места где је живело око 6.000 Срба, да би у јуну 1999. године било прогнано 600 Срба и 2.800 Рома. У четири насеља: Батусу, Бресју, Кузмину и Угљару живи око 4.000 становника (3.500 Срба

²⁵ Милосављевић, Пунишић, нав. дело. српским становништвом у АП Косово и Метохија.

²⁶ Термин „српске енклаве“ користимо за територије са изолованим доминантно

и 500 Рома) који су остали у својим домовима и на својим имањима. Из мултиетничких насеља Враголија, Горње и Доње Добрево протерано је 600 Срба и Црногораца. Из општине Обилић по доласку међународних снага емигрирало је више од 2.000 Срба и Црногораца и 2.500 Рома. У селима Бабин Мост, Племетина, Рудник и Црквена Водица остало је око 3.000 Срба староседелаца и око 1.000 Рома. Мултиетничка села су у потпуности остала без српског становништва. Из њих је протерано око 700 Срба и 500 Рома. Протеривање није заобишло ни српско становништво из Косовског Поморавља, односно општина Гњилане, Косовска Каменица, Витина и Ново Брдо. Општина Гњилане је имала 57 насељених места у којима је живело 8.000 Срба, 500 Турака и 4.000 Рома. Од јуна 1999. године протерано је 6.000 Срба и 4.000 Рома. У дванаест села у којима је већину чинило српско становништво остало је 1.900 породица са више од 10.000 становника. Највећи број Срба данас живи у Пасјану (2.100), Партешу (1.600), Коретишту (1.300), Доњој Будриги (1.200) и Шилову (1.100). Из мултиетничких насеља протерано је око 160 српских породица са око 2.000 становника. Косовска Каменица је општина која је имала 74 насељена места чији је значајан број био настањен српским становништвом. Данас, српско становништво живи у Горњем и Доњем Кормињану (1.200), Ранилугу (1.000), Беривојцу (900), Великом Ропотову (800), Ајновцу, Глоговцу и Домороцу (по 600). Из мултиетничких насеља – Чараковци, Ораовица, Констанца и Стрезовце – своје домове морало је да напусти око 600 Срба. Косовску Каменицу, одмах после доласка међународних снага напустило је око 1.000 Срба и 200 Рома. Општински центар Витину услед насиља напустило је 1.600 Срба. У три села витинске општине, Грабовцу, Грнчару и Клокоту, данас живи 500 породица са 2.500 Срба и 100 Рома. У мултиетничким селима Могила и Житиње остало је да живи 350 породица са 1.500 становника. Из села Грмова, Новог Села, Подгорца и Трпезе протерано је око 400 породица са око 2.000 Срба. Општина Ново Брдо имала је десет насељених места. Из општинског центра је одсељено око 500 Срба. У селима Бостану, Клобуку и Прековцу данас живи око 250 породица са око 1.200 чланова. Општина Штрпце данас има хетероген састав становништва. Од 16 насељених места, у 11 живе Срби. По подацима из 1999. године, регистровано је 12.246 становника, од чега 8.261 Срба који су чинили 67,5% укупног становништва општине. Број српског становништва у овој општини је повећан за око 2.000 од којих је већина претходно протерана из Урошевца, Призрена и Качаника. Са простора Метохије, по доласку међународних снага, протерано је више од 72.000 неалбанских становника, од тога 47.000 Срба и Црногораца, 4.000 Муслимана, 1.000 Турака, 13.000 Рома, 4.000 Египћана и око 3.000 осталог становништва. Из општина Глоговац, Подујево, Штимље, Качаник и Урошевац протерано је 16.000 неалбанских становника, од тога 12.000 Срба и Црногораца, 3.200 Рома и 800 Египћана.²⁷

²⁷ Подаци Координационог центара Србије во и Метохију. Центар је формиран на и Црне Горе и Републике Србије за Косовско-заједничкој седници Владе Савезне Републике Србије.

Општина расељења	Број интерно расељених у Србији	%
Дечани	890	0,4
Ђаковица	4.815	2,3
Глоговац	152	0,1
Гњилане	14.446	7,0
Гора	5.149	2,5
Исток	9.380	4,5
Качаник	373	0,2
Клина	8.661	4,2
Косово Поље	12.047	5,8
Косовска Каменица	9.803	4,7
Косовска Митровица	8.609	4,2
Лепосавић	1.152	0,6
Липљан	7.361	3,6
Ново Брдо	1.667	0,8
Обилић	8.042	3,9
Ораховац	3.703	1,8
Пећ	17.687	8,5
Подујево	3.635	1,8
Приштина	38.984	18,8
Призрен	15.992	7,7
Србица	853	0,4
Штимље	998	0,5
Штрпце	1.235	0,6
Сува Река	4.548	2,2
Урошевац	12.762	6,2
Витина	6.134	3,0
Вучитрн	5.820	2,8
Зубин Поток	776	0,4
Звечан	1.205	0,6
Укупно	206.879	100,0

ТАБЕЛА 3. ПРЕГЛЕД БРОЈА ИНТЕРНО РАСЕЉЕНИХ И ИЗБЕГЛИХ ЛИЦА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ПО ОПШТИНАМА. СТАЊЕ НА ДАН 1. ДЕЦЕМБРА 2006. ГОДИНЕ²⁸

Етничка припадност	Интерно расељена лица	%
Срби	155.452	75,14
Роми	22.345	10,80

публике Југославије и Владе Републике Србије која је одржана 2. августа 2001. године, а његов први председник је био Небојша Човић. Седиште Центра је било у Грачаници. На седници Владе Републике Србије, која је одржана 25. августа 2005. године, Небојша Човић је разрешен

функције председника Координационог центра за Косово и Метохију.

²⁸ *Интерно расељена и прогнана лица са Косова и Метохије*. Влада Републике Србије, Координациони центар за Косово

Није се изјаснило	10.012	4,84
Црногорци	8.180	3,95
Муслимани	5.204	2,52
Горанци	3.021	1,46
Египћани	741	0,36
Албанци	466	0,23
Македонци	390	0,19
Остали	361	0,17
Југословени	344	0,17
Хрвати	161	0,08
Турци	124	0,06
Ашкалије	78	0,04
Укупно	206.879	100,0

ТАБЕЛА 4. ИНТЕРНО РАСЕЉЕНА ЛИЦА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ПО ЕТНИЧКОЈ ПРИПАДНОСТИ

СТАЊЕ НА ДАН 1. ДЕЦЕМБРА 2006. ГОДИНЕ²⁹

Старосна група	Мушкарци	%	Жене	%	Укупно	%
0–4	837	0,40	745	0,36	1.582	0,76
5–17	24.771	11,97	23.308	11,27	48.079	23,24
18–59	61.564	29,76	61.128	29,55	122.692	59,31
60 и више	15.416	7,45	19.110	9,24	34.526	16,69
Укупно	102.588	49,59	104.291	50,41	206.879	100,00

ТАБЕЛА 5. ПРЕГЛЕД ИНТЕРНО РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА (ИРЛ) У СРБИЈИ ПО СТАРОСТИ ЗА 2007. ГОДИНУ³⁰

Округ	Србија		Црна Гора		УКУПНО	
	Број	%	Број	%	Број	%
Косовски	87.420	91,4	8.135	8,6	95.555	39,4
Пећки	44.986	71,1	18.180	28,9	63.266	26,2
Косовско-поморавски	32.042	99,2	245	0,8	32.287	13,3
Косовско-митровачки	18.423	90,9	1.835	9,1	20.258	8,3
Призренски	29.910	96,4	1.105	3,6	31.015	12,8
Укупно	212.781	87,7	29.500	12,3	242.381	100,0

ТАБЕЛА 6. РАСЕЉЕНА ЛИЦА ПРЕМА ОКРУГУ ПОРЕКЛА³¹

и Метохију, 1–29, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031/>, 21. 9. 2019.

²⁹ *Интерно расељена и прогнона лица са Косова и Метохије*. Влада Републике Србије, Координациони центар за Косово и Метохију, 1–29, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031/>, 21. 9. 2019.

³⁰ *Интерно расељена и прогнона лица са Косова и Метохије*. Влада Републике Србије, Координациони центар за Косово и Метохију, 1–29, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031/>, 21. 9. 2019.

³¹ *Исто*.

Укупан број расељених лица са Косова и Метохије износи 242.381, од чега се њих 212.781 или 87,7% населило на простор Републике Србије, док је 29.500 или 12,3% избеглих и расељених нашло уточиште на простору Републике Црне Горе. Према округу расељавања највише расељених лица је са простора Косовског округа – 95.555 или 39,4% свих расељених. Привремено расељени из Косовског округа највише су се раселили у Републику Србију – њих 91,4% – док је 8,6% расељених уточиште нашло у Црној Гори. После Косовског по броју расељених долази Пећки округ са 63.266 интерно расељених, или 26,2% расељене популације. Из Пећког округа је 71,1% становништва расељено у Србију а 28,9% у Црну Гору. Косовско-поморавски округ принудно је напустило 32.287 становника или 13,3% свих расељених. Њихово крајње одређиште је у 99,2% случајева била централна Србија. Призренски округ је напустило 31.015 становника или 12,8% расељене популације. Из Призренског округа у Србију је присилно емигрирало 96,4%, а у Црну Гору 3,6% популације. Најмањи број интерно расељених лица је са простора Косовско-митровачког округа – њих 18.423, или 8,3%. Из Косовско-митровачког округа већина становника је емигрирала у Србију – 90,9% – док је у Црној Гори привремени смештај пронашло 9,1% становника расељених из овог округа.³²

ФОРМИРАЊЕ СРПСКИХ ЕНКЛАВА И СОЦИОЕКОНОМСКО СТАЊЕ У ЊИМА

Српско становништво углавном се задржало у сеоским срединама које су и раније биле насељене Србима, а међусобно су повезана и чине такозване „енклаве“.³² Подручја на Косову и Метохији са већинским српским становништвом су подручја од посебног интереса за Републику Србију. Српска заједница, поред општина на северу Косова и Метохије у којима је већинско српско становништво, живи у етнички чистим српским или мешовитим насељима у којима су Срби заступљени у значајнијем броју. Према проценама данас на Косову и Метохији у српским енклавама живи око 89.100 становника српске националности. Највећи број српског становништва живи на територији централног Косова – око 40.000 или 44,9% становништва српских енклава. После централног Косова највећи број Срба живи у енклавама Косовског Поморавља, њих око 35.000 или 39,3% становника енклава. На самом југу Косова и Метохије у планинским селима Шар-планине живи око 12.000 Срба, што чини 13,5% целокупне популације која живи у енклавама. Најмањи број српског становништва данас живи у енклавама Метохије, свега њих 2.100 или 2,3% популације свих енклава.

³² Исто.

У општини Вучитрн српске енклаве су Гојбуља, Прилужје и Граце. Српске енклаве у општини Приштина су Грачаница, Лапље село, Чаглавица, Бадовац, Преоце и Сушица. У општини Обилић то је Племетина, а у општини Косово Поље: Батусе, Угљаре, Бресје и Кузмин. Српске енклаве у општини Липљан су: Добротин, Ливађе, Доња Гуштерица, Горња Гуштерица, Суви До, Старо Грацко и Ново Насеље. Прековце је српска енклава у општини Ново Брдо. У метохијским општинама српске енклаве су: Гораждевац³³ код Пећи и Велика Хоча код Ораховца. Према бирачком списку у општини Пећ живи око 1.200 Срба, а у Гораждевцу 900. Дванаест породица српске националности се вратило у Пећ. Српско становништво које се вратило у Пећ већином представља старију популацију. Здравствене установе у српским местима пружају бесплатну здравствену заштиту док косовске здравствене установе наплаћују здравствени преглед 10 евра. Своје образовне потребе Срби задовољавају у основној школи и три средње школе (гимназија, техничка и економска школа). Све наведене школе се налазе у једној згради. У Гораждевцу постоји радио станица „Радио Гораждевац“, која сваког дана емитује програм од 8–11 часова. Сервисне информације трају један сат, јутарњи дневник и рубрика прелиставање дневне штампе, симболичног назива „За вас који бисте да читате новине, а немате где да их купите“. НВО Experimental Studio Group је основао ТВ продукцију и телевизијски прилози се емитују на српском језику. Грађани у функцији што боље и садржајније информисаности користе сателите и интернет мрежу. У Ораховцу живи око 500 Срба од 4.000 колико их је живело пре 1999. године. У Великој Хочи, такође, живи око 500 Срба. Енклаве у општини Исток су Осојане, Црколез, Добруша, Бања, Љубово и Жач. У овој општини је забележен највећи број повратника. Црколез је једино село из ове општине из које се није исељавало српско становништво. Пре 1999. године у општини Исток је живело око 66.000 становника, међу којима је било 8.700 Срба. У српским селима општине Исток функционише Радио „Браво“ на српском језику. Основну и средњу школу похађа око 90 ђака. У Осојану постоји здравствена установа која пружа примарну здравствену заштиту. Бања и Суво Грло су енклаве у општини Србица, а Видање у општини Клина. У Косовском Поморављу, у општини Гњилане српско становништво живи у селима Шилово, Пасјане, Партеш, Коретиште, Доња Будрига, Станишор, Кусце, Стража, Кметовце и Понеш. У Партешу живи око 5.000 Срба, где постоје полицијска станица, амбуланта, три основне школе и средње школе: гимназија, Средња медицинска школа и Економско-пољопривредна школа. У школама се учи по наставном плану и програму који прописују Влада Републике Србије и Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Лоше развијена инфраструктура отежава развој привреде. Већина младих је у иностранству. Медији на српском језику су ТВ „Плус“ из Шилова и Радио „Ласер“ из Пасјана. Штампаних медија на

³³ Б. Јанцковић, Ј. Медојевић, *Савремени демографски процеси у Гораждевцу*, Географска истраживања 2 (Косовска Митровица 2008) 5–28.

српском језику нема. У Партешу постоје Омладински центар и Фудбалски клуб из Партеша.³⁴

Општини Косовска Каменица припадају сеоска насеља Ранилуг, Ропотово и Доње Кормиџане. Општина има око 6.000 становника, од којих су 98,5% Срби. У Ранилугу постоји сигнал Националне телевизије Србије, а поседују и своју кабловску мрежу. Такође, и у Шилову постоји радио и телевизија. На територији Ранилуга постоје две основне и две средње школе и једна предшколска установа. У општини постоји само примарна здравствена заштита. Становништво општине Ранилуг претежно се бави пољопривредом. У општини постоји циглана у којој раде и Срби и Албанци. Центар за друштвену афирмацију младих покренуо је „Српско аматерско позориште Косовског Поморавља“ са ансамблом од 30 глумаца аматера и Културно-уметничко друштво са око 180 чланова. Општинском ареалу Витина припадају села: Клокот, Врбовац, Трпеза, Пожарање, Ново село, Житиње и Бинач. У општини постоје две здравствене амбуланте, у Клокоту и Врбовцу. Грађани се информичу путем два локална медија, и то: Радија „Клокот“ на српском језику, док се из места Шилово емитује телевизијски програм Телевизије „Плус“, такође на српском језику. У општини Штрпце српско становништво живи у насељима Беревце, Брезовица, Вича, Врбештица, Готовуша, Доња Битиња, Драјковце, Јажинце, Севце и Сушиће. Становништво Штрпца није се расељавало, међутим у општини живе интерно расељени Срби из других општина са подручја Косова и Метохије. У општини постоје амбуланта и болница. Хитна служба дежура сваког дана од 7 до 19 часова. У Драјковцу постоји амбуланта у којој раде и Срби и Албанци. У Штрпцу постоје основна и средња медицинска школа (које раде у истој згради), док свако село у општини има школу или истурено одељење. Овој општини припада и Скијашки центар „Брезовица“. Доминантна привредна грана у овој општини била је сточарство. Некада је у овој општини било 30.000 оваца, сада само 1.000. Осим сточарством, становништво се бави и воћарством и трговином. Постоје две хладњаче у приватном власништву, а у извозу посредују привредници из Србије. Главна тржишта су Италија и Немачка. Влада Републике Србије помаже пољопривредницима ове општине у узгоју малина. Национални парк „Шар-планина“ заузима највећи део ове општине. Постоји и дом културе у којем Срби организују манифестацију „Јесен у Сиринићкој жупи“.

Садашње стање на Косову и Метохији карактеришу неповољни безбедносни услови, недостатак слободе кретања, неповољни економски, здравствени и социјални положај преосталог неалбанског становништва. Недостаје ефикасан правни механизам за враћање у посед имовине и заштите права власника приватне имовине. И даље је изражен процес продаје имовине и расељавање преосталог становништва. Постојеће стање карактеришу:

³⁴ Медојевић, Милосављевић, *Значај гео-сџанка српске заједнице на Косову и графских детерминанти у функцији ой-Метохији*, 251–265.

Енклаве	Број становника	%
Централно Косово	40.000	44,9
Метохија	2.100	2,3
Косовско Поморавље	35.000	39,3
Шар-планина	12.000	13,5
Укупно	89.100	100,0

ТАБЕЛА 7. ПРОЦЕЊЕНИ БРОЈ СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА У СРПСКИМ ЕНКЛАВАМА

Закон о избеглицама који је застарео и недоречен; правна празнина у погледу стицања власништва избеглица; недефинисан престанак избегличког статуса; стечена права у земљама порекла, која су незаштићена; као и непостојање јединствене базе података о избеглицама.

Новоуспостављена Косовска агенција за имовину (КАИ) 2019. године примила је 42.749 захтева за повраћај стамбене имовине.³⁵ Посебан фактор који отежава повратак на Космет јесте обнова стамбене имовине уништене у марту 2004. године. Реконструкција и обнова уништене стамбене имовине ни након пет година није добила свој епилог. До првог повратка Срба дошло је тек у марту 2005. године, у Клини. Повратак Срба у Клину илуструје тешкоће у остваривању масовног повратка Срба. Успешан повратак неколико српских породица започет је и у Липљану. Међутим, повратак Срба окарактерисан је помањкањем помоћи привремених косовских власти у свим сегментима живота повратника у Покрајину. Исто стање односи се и на положај мањина: Црногораца, Рома, Ашкалија, Бошњака, Египћана.

Велики проблем за расељене са Косова и Метохије представљају домови и имовина коју су напустили. Једном речју, нерешено имовинско питање. У већини случајева та имовина је без правног основа запоседнута, отета, оштећена, спаљена или уништена. Уредбе УНМИК-а о оснивању Дирекције за стамбена и својинска питања и Комисије за решавање стамбених и имовинских захтева до сада су дале минималне резултате. Проблем представља повраћај српске имовине. Истовремено, не постоји заштита државне имовине и имовине других субјеката од противправног присвајања.

Изградња мултиетничког и мултикултуралног Косова и Метохије за којим се тежи у пракси се не спроводи. Преко 100.000 Срба и припадника осталих неалбанских заједница живе на Космету у изолованим енклавама, без слободе кретања, без економског ослонаца и без приступа јавним установама. Организација повратка током 2002. године није дала резултате. Велики број косовских Срба је киднапован или је нестао након доласка УН и КФОР-а.³⁶ И поред успостављања сарадње са међународном

³⁵ Kosovska agencija za imovinu. *Statistika zahteva za imovinu za koju je podnet zahtev po regionima*, <http://www.kpaonline.org/sr/about.asp#/> 15. 10. 2019.

³⁶ В. Томановић, Н. Антонијевић, *Оштећа истина: монографија њоводом 15 година од оснивања Удружења њородица киднапованих и несћалих лица на Косову и Метохији*, Београд 2015.

Комисијом за нестала лица сви досадашњи покушаји повратка нису дали значајније резултате.

Економске прилике у српским енклавама на Косову и Метохији су неповољне. Незапосленост становништва у енклавама износи око 90% и изнад је покрајинског просека.³⁷ Просечна плата не прелази 100 евра, док просечна пензија износи око 40 евра. Већина становништва живи на граници сиромаштва. Неповољну економску ситуацију додатно погоршава самовољна приватизација коју спроводи Косовска поверилачка агенција.³⁸ Већину предузећа³⁹ купили су Албанци, па је српско становништво, које је радило у тим предузећима, остало без посла.⁴⁰ Данас се српско становништво у енклавама јужно од реке Ибар углавном бави пољопривредном и сточарском производњом. Економску структуру српских енклава донекле поправљају приватни предузетници, од којих је велики број своје пословање започео доласком међународних снага у покрајину. У централном Косову поред свеprisутних малих породичних трговинских објеката раде и поједине кондиторске и текстилне занатске радионице, као и породична предузећа електро и металске струке. У енклавама Шар-планине ради неколико мањих дрвнопрерађивачких и металских радионица. Постоји и фабрика за флаширање воде. Развојни потенцијал овог краја може бити туристички центар са својим смештајним капацитетима и пратећом инфраструктуром коју тек треба развијати. За разлику од предузећа са севера Косова које одржавају везе са својим седиштима у централној Србији, предузећа из енклава то не чине већ годинама и приморана су да се сналазе на различите начине. Велики проблем у пословању тих предузећа представља и нередовно снабдевање електричном енергијом, која је основ рада сваког постројења. Проблем представља и пласман готових производа који се највећим делом пласирају на територији централне Србије, будући да производи косовских Срба наилазе на систематски бојкот албанске популације која не жели да српска заједница економски ојача. Влада Србије и УНМИК потписали су 6. јуна 2006. године „Протокол о добровољном и одржи-

³⁷ С. Милосављевић, *Демографско-економска анализа стања у српским енклавама у функцији унапређивања стабилног размишљања и деловања на КиМ*, у: *Зборник радова са међународног научног скупа „Културно наслеђе КиМ. Историјске теме Србије на КиМ и иззови будућности“*, књига 2, Косовска Митровица 2013, 885–895.

³⁸ М. Скулић истиче да је „у друштвеном сектору привреде Аутономне Покрајине Косово и Метохија (АП КиМ) 1990. године било укупно 406 привредних субјеката“ (М. Скулић, *Друштвена предузећа на Косову и Метохији 1990. године*, у: *Косовска вертикала или неоконијална хоризонтала*).

³⁹ С. Давидовић, *Приватизација друштвених предузећа као део међународног процеса изградње државе на Косову и Метохији: како је узурпирана српска имовина*, у: *Косовска вертикала или неоконијална хоризонтала*. Зборник радова, Грачаница–Цетиње–Београд–Зрењанин 2019, 141–146.

⁴⁰ *Profil zajednica na Kosovu*. OSCE (Organization for Security and Cooperation in Europe – Mission in Kosovo) Организација за европску безбедност и сарадњу – Мисија на Косову, 2010.

⁴⁰ *Profil zajednica na Kosovu*. OSCE (Organization for Security and Cooperation in Europe – Mission in Kosovo) Организација за европску безбедност и сарадњу – Мисија на Косову, 2010.

вом повратку⁴¹. Протокол је сачињен у девет тачака и њиме су дефинисане обавезе свих страна потписника протокола о осигурању безбедног, неометаног и достојанственог повратка интерно расељених лица у места свог порекла, повратку њихових имовинских права и обавеза, као и стварању услова за слободно кретање свих лица.⁴²

ЗАКЉУЧАК

Данас, двадесет година након окончања НАТО агресије и сукоба на територији Аутономне Покрајине Косово и Метохија, може се констатовати да нигде у Европи не постоји таква сегрегација као што је случај са овом територијом Републике Србије. Преко 200.000 расељених живи ван граница својих домова, у колективним смештајима. Нигде данас у свету није регистровано такво етничко чишћење градова и села као што је то случај са Србима и српским насељима на Косову и Метохији. Данас нигде на свету не постоји толики животни страх међу припадницима мањинских заједница него што је то случај на Косову и Метохији. Вероватно је да нигде у Европи не постоји толики ризик од могућег етничког чишћења у блиској будућности као на Косову и Метохији. Једна од најдужих и најскупљих управа Међународне заједнице од оснивања Уједињених нација за 20 година није успела да изврши интеграцију, већ напротив – сегрегацију.

Садашње стање на Косову и Метохији карактеришу неповољни безбедносни услови, недостатак слободе кретања, неповољни економски, здравствени и социјални положај преосталог неалбанског становништва. Недостаје ефикасан правни механизам за враћање у посед имовине и заштите права власника приватне имовине. И даље су изражени процеси продаје имовине и расељавања преосталог становништва. Са стопом сиромаштва од 29,7% и бруто националним дохотком од 1.760 евра по глави становника, економија АП Косово и Метохија је једна од најнеразвијених у Европи. Недостатак привредне активности резултирао је највишом стопом незапослености у региону, која износи око 45%. То условљава пораст сиве економије и тренд емиграције млађег становништва, што се снажно испољава од краја 2014. године и заоштрава унутрашњу социјалну и политичку сцену. Демографске и социоекономске прилике какве данас постоје на Косову и Метохији наглашавају нужност промена у овој сфери људске егзистенције. И поред нелегално спроведене приватизације на Косову и Метохији, која је спроведена од стране Косовске агенције за приватизацију, у овом моменту је добро што су та средства у износу од

⁴¹ Влада Републике Србије „*Стратегија ојсћанка и ѿвратка на Косово и Метохију*“, Службени гласник Републике Србије, година 66, бр. 32, Београд (2010) 11–23.

⁴² Ј. Медојевић, *Процес и механизми ѿвратка интерно расељених лица и избеглица на Косово и Метохију*, у: *Косово и Метохија у цивилизацијским ѿковима – Међународни ѿемајски зборник*. књига 5, Косовска Митровица 2009, 518.

700.000.000 евра замрзнута у Приватизационом фонду и са њима се не може располагати до решења права својине над приватизованим друштвеним предузећима чији је апсолутни власник Република Србија.

Демографске детерминанте указују на веома сложене демографске процесе који су задесили српску заједницу на територији АП Косово и Метохија од 1999. до 2019. године, окарактерисане животом у енклавама, без људског достојанства, прогонима, убијањима, паљењем српских кућа, без посла, без услова за повратак на своја вишевековна српска огњишта.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – REFERENCE LIST

- Бакић Р., *Промјене у размјештају сјановништва САП Косова*, Приштина 1978.
- Влада Републике Србије, Канцеларија за Косово и Метохију, *Сектор за економски развој, одрживи повратак и ИПА пројекте*, <http://www.kim.gov.rs/sektorekonomija.php/> 20. 9. 2019.
- Влада Републике Србије, *Координациони центар Државне заједнице Србија и Црна Гора и Републике Србије за Косово и Метохију*, 1–29, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031/> 21. 9. 2019.
- Влада Републике Србије, *Маршовски погром 2004. године*, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/19988/> 30. 12. 2019.
- Влада Републике Србије, *Терор на Косову и Метохији*, <https://www.srbija.gov.rs/news/special.php?id=558&start=24/> 30. 12. 2019.
- Давидовић С., *Приватизација друштвених предузећа као део међународног процеса изградње државе на Косову и Метохији: како је узурпирана српска имовина*, у: *Косовска вертикала или неоколонијална хоризонтала. Зборник радова*, Грачаница–Цетиње–Београд–Зрењанин 2019, 141–146.
- Јанциковић Б., Медојевић Ј., *Савремени демографски процеси у Гораждевицу*, Географска истраживања 2 (Косовска Митровица 2008) 5–28.
- Јокић В. Бранко и др., *Маршовски погром 2004–2014: десет година касније Косово и Метохија*, Београд 2014.
- Маршовски погром на Косову и Метохији: 17–19. март 2004. године: с крајњим прегледом уништеног и угроженог хришћанског културног наслеђа*, Београд–Приштина 2004.
- Медојевић Ј., Милосављевић Саша, *Значај географских детерминанти у функцији ојстјанка српске заједнице на Косову и Метохији*, у: *Зборник радова са научног скупа „Наука без граница“*, књига 4, Косовска Митровица 2018, 251–266.
- Медојевић Ј., *Историјско-демографска проучавања Муслимана Бошњака у Метохијском Подгору*, Географска истраживања 1 (Косовска Митровица 2008) 21–27.
- Медојевић Ј., *Процес и механизми повратка интерно расељених лица и избеглица на Косово и Метохију*, у: *Косово и Метохија у цивилизацијским поковима – Међународни тематски зборник*. књига 5, Косовска Митровица 2009, 511–524.
- Меморандум о Косову и Метохији Светског архијерејског Синода Српске православне цркве*, Београд 2003, 94–103.
- Милосављевић С., Пунишић М., *Попис сјановништва на Косову и Метохији 2011. године између релеванности и ирелеванности*, у: *Зборник радова са Трећег конгреса српских географа*, Бања Лука – Београд 2012, 395–399.

- Милосављевић С., *Демографско-економска анализа ситања у српским енклавама у функцији унапређивања сирајешког размислања и деловања на КиМ*, у: *Зборник радова са међународног научног скупа „Културно наслеђе КиМ. Историјске тешковине Србије на КиМ и изазови будућности“*, књига 2, Косовска Митровица 2013, 885–895.
- Оцић Ч., *Косово као res extra commercium и алхемија колонизације*, у: *Косовска вертикала или неоколонијална хоризонтала. Зборник радова*, Грачаница–Цетиње–Београд–Зрењанин 2019.
- Скулић М., *Друшћивена предузећа на Косову и Метохији 1990. године*, у: *Косовска вертикала или неоколонијална хоризонтала. Зборник радова*, Грачаница–Цетиње–Београд–Зрењанин 2019, 125–140.
- Стевановић В., *Геопросторне и демографске промене Косовског округа током XX и почетком XXI века*, Географска истраживања 2 (Косовска Митровица 2008) 49.
- Томановић В., Антонијевић Ненад, *Ошћена истина: монографија њоводом 15 година од оснивања Удружења њородица киднајованих и несћалих лица на Косову и Метохији*, Београд 2015.
- Agencija za statistiku Kosova, *Demografski podaci prema opštinama*, Priština 2013, 11–13, <http://ask.rks-gov.net/sr/agencija-za-statistiku-kosova/> 17. 10. 2019.
- Eurostat (European Statistical Office) – статистичка канцеларија Европске уније, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/6406919/KS-GM-13-001-EN-N.pdf/c0610a68-22ce-4c1e-9374-8cd85ac98a7e/> 21. 9. 2019.
- Istat (Istituto Nazionale di Statistica) – национални статистички институт Италије, <https://www.istat.it/en/search?q=Census+in+Kosovo/> 21. 9. 2019.
- Kosovska agencija za imovinu. *Statistika zahteva za imovinu za koju je podnet zahtev po regionima*, <http://www.kpaonline.org/sr/about.asp#/> 15. 10. 2019.
- Profil zajednica na Kosovu*. OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe –Mission in Kosovo), <https://www.osce.org/sr/kosovo/75452?download=true/> 17. 10. 2019.
- Sida (The Swedish International Development Cooperation Agency) – Шведска државна агенција задужена за смањење сиромаштва у свету, <https://www.sida.se/English/publications/111209/evaluation-of-co-operation-with-the-statistical-office-of-kosovo-final-report/> 21. 9. 2019.
- UNFPA (The United Nations Population Fund) – Популациони фонд Уједињених нација, <https://www.unfpa.org/data/transparency-portal/unfpa-kosovo/> 22. 9. 2019.

The study of demographic processes in Kosovo and Metohija from 1999 to 2019 is based on the scholarly research, monitoring and assessment of socio-geographic processes and their trends in the territory of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija. A general theoretical-methodological approach has allowed an analysis of previous socio-geographical and politico-geographical findings in the service of an objective, detailed and multi-faceted academic description of the demographic processes in Kosovo and Metohija from 1999 to 2019, with the objective of determining the regularities that have resulted in complex socio-geographical phenomena and processes.

Keywords: Republic of Serbia, Kosovo and Metohija, Serbs, refugees, demography

The conflict in the territory of the Autonomous Province (AP) of Kosovo and Metohija broke out in late 1999 and reached its peak with the NATO bombing of the Federal Republic of Yugoslavia which lasted from 24 March to 11 June 1999. The conflict ended with the signing of the Military Technical Agreement (commonly known as the Kumanovo Agreement) and on 10 June 1999 the United Nations Security Council Resolution 1244 was adopted, establishing the Serbian autonomous province of Kosovo and Metohija (referred to as ‘Kosovo’ in the documents) as an international protectorate. The Kosovo Force (KFOR), a NATO-led international military task force, entered the territory of AP Kosovo and Metohija on 12 June 1999 as an UN-mandated peacekeeping force. In addition, KFOR was tasked with implementing and safeguarding security in Kosovo and Metohija; its duties included building a secure environment that would allow refugees and displaced persons to return to their homes without fear. After the withdrawal of Serbian security forces from the entire territory of AP Kosovo and Metohija and the arrival of peacekeeping forces in the Serbian province, Kosovar Albanian terrorist attacks against Serbs and other non-Albanian ethnicities (Montenegrins, Gorani, Romani, Ashkali) led to their exile from Kosovo and Metohija. Concurrently with the persecution of the Serbian population, which was followed by various forms of violence and crime (eviction from homes, plunder, rape, kidnapping, murder and massacre of the innocent), unfolded a parallel process of systematic extinction of Serbian spiritual roots – plunder, vandalizing and demolition of Orthodox churches and monasteries. From 15 June 1999 to 10 May 2003 a total of 110 churches and monasteries was burned, plundered and destroyed. The same tendencies have continued to this day, along with the desecration of cemeteries, stoning and burning of the returnees’ homes. To this day, twenty years after the end of the conflict in Kosovo and Metohija, 223,081 refugees have left this territory, with 206,879 taking refuge in Serbia and 16,202 in Montenegro. This total of refugees does not include the displaced Romani, Ashkali and Balkan Egyptians,

although estimates suggest that 100,000 of them have been displaced from Kosovo and Metohija. Over the last twenty years (1999–2019), an often-asked question has been the position of refugees from Kosovo and Metohija. According to UNHCR sources, 15,859 persons have returned to Kosovo and Metohija since 1999. In 2001 and 2002 the government of the Republic of Serbia invested more than 26,882,000 USD into various projects aimed at improving the life conditions of Kosovo and Metohija's inhabitants. The life of refugees and displaced persons from Kosovo and Metohija is still characterized by an everyday struggle for survival and a lack of real choices about their future, but above all by the issue of their return to their ancestral homes. Today, twenty years after the end of conflicts in the territory of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, we can conclude that no place in Europe has such a sharp segregation as this territory of the Republic of Serbia. More than 200,000 displaced persons still live outside their homes, in collective accommodation facilities. Nowhere in the present-day world has such severe ethnic cleansing of cities and villages been recorded as has been the case with the Serbs and Serbian settlements in Kosovo and Metohija. Nowhere in the world is there such fear among minority members for their very lives as in Kosovo and Metohija. It is unlikely that anywhere in Europe exists such a risk of a possible ethnic cleansing in the near future or even a threat of genocide as in Kosovo and Metohija. In the twenty years of its existence, one of the longest-running and costliest international missions since the founding of the United Nations has failed to achieve integration and has, in fact, had the opposite effect – segregation. With a poverty rate of 29.7% and a gross national income (GNI) of 1,760 EUR per capita, the economy of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija is one of the weakest in Europe. The lack of economic activity has resulted in the highest unemployment rate in the region (45%). The current demographic and socio-economic situation in Kosovo and Metohija highlights the necessity of changes in this sphere of human existence. Demographic determinants indicate the complex demographic processes that have befallen the Serbian community in Kosovo and Metohija: killing, displacement, burning of Serbian houses. The Serbian population lives in enclaves, that is isolated territories/areas inhabited predominantly by Serbs. The analysis of socio-geographical determinants in the Serbian enclaves in Kosovo and Metohija suggests that the Serbian community lives in very difficult socio-economic circumstances. To ensure the survival of the Serbian community in Kosovo and Metohija, some preconditions need to be met, primarily improving their economic power and offering better prospects for the future, particularly to young families. Creating such a prospect of survival would also facilitate the return of displaced persons and the implementation of basic human rights and freedoms for the Serbs in Kosovo and Metohija.

